

A magyar művelődés „rendkívüli állapota”

Vannak történelmi pillanatok, amikor valamely ország, társadalom olyan válságos helyzetbe jut, hogy alapvető rendje, államisága, gazdasága stb. közvetlen veszélybe kerül, eluralkodik a káosz, egyszerre bomlásnak indul minden. Ilyenkor az államhatalom arra kényszerül, hogy utolsó erőforrásként kihirdesse a rendkívüli állapotot. A rendszerváltás során – legalábbis képtelenül szólva – ilyen helyzetbe került a magyar kultúra, a köz művelődése. A mai állapot, nemcsak önmagában nézve, de történelmi visszatekintés alapján is, rendkívülinek tekinthető anélkül, hogy magát a „rendkívüli állapotot” bárki is kihirdette volna.

Voltak a magyar történelemnek különösen keserves korszakai, amikor maga a magyar államiság is veszélyben volt, voltak gazdasági válságok, volt nyomor és kivándorlás, volt néhány sötét politikai korszak. Ám a magyar kultúra folytonosságát mindig képviselték valakik, többnyire írófélek, nagy egyéniségek, akikre fel lehetett nézni, akik személyükben jelentették, műveikben őrizték a magyar nyelvet, a kultúrát, szinte az egész magyar öntudatot és a humánitást. Születtek mindig olyan szellemi csoportosulások, mozgalmak, amelyek pótolták valamelyest az intézményi nyomorúságot, az intézmények hiányát, a szervezett nyilvánosságot, s legtöbbször – kényszerű szerepcserével – magát a politikát, az állami szerepvállalást is. A nemzet, a társadalom önmagát emelte helyzete fölé. Ahogyan Illyés Gyula mondta: „házat teremtett a magaslán”, amikor lent a földön a házát vesztették. Voltak pillanatok, amikor ez a szellemi haza volt képes egyedül átmenteni a jövőnek a valóságos hazát, a magyarságot, a magyar kultúrát, s volt amikor nehéz történelmi időkben, súlyos gazdasági helyzetben a kulturális kormányzat is cselekedett: intézményeket, iskolákat, állami egyetemeket létesített (lásd: a két világháború közötti intézkedéseket is!), s ki-ki a maga módján, és a maga szellemisége szerint tette a dolgát, építkezett.

Most a bontás időszakát éljük.

Emlékezzünk csak! Az úgynevezett szocializmus korában a jobbik folytonosan harcot vívtak a magyar kultúráért, legalábbis két síkon. Folyt a küzdelem – több-kevesebb eredménnyel – korszakról korszakra először a kultúra, a közoktatás és a közművelődés jobb, arányosabb állami támogatásáért, s ugyanakkor a hazug internacionalizmussal szemben, a nemzeti kultúráért, a saját magyar értékekért. És emlékezzünk arra is, hogy a legsötétebb ötvenes években is volt kire feltekinteni a magyar kultúrában, itt volt Illyés Gyula és Kodály Zoltán, hogy más hozzájuk hasonló neveket most ne is soroljak. És mert nyers és nyilvánvaló volt a diktatúra, még az iskolás gyerek is kifejtette magában azt az „immunrendszert”, amely jelentős védettséget nyújtott mindenki számára a létező politikai rendszer kultúrpolitikájával szemben.

A Kádár-rendszer ennél már rafináltabb volt, bizonyos fokig kényesebb, nehezebben átlátható helyzetet teremtett, de részint volt benne

valami hatalmi sznobizmus, amely a kultúra mecénásaként láttatta vele önmagát, s ennek voltak hasznos következményei is a kultúrára nézve. Részint a „láger legvidámabb barakkja” szerepköre kultúrpolitikai kényszerpályát is jelentett számára, addig a határig, amíg az nem érintette közvetlenül a „proletár internacionalizmus” alapelvét, a Szovjetunióhoz való „hűséget” és a kádári hatalom stabilitását.

Nagyobb önálló tanulmány feladata lehetne pontosan, hitelesen megvonni az elmúlt közel fél évszázad kulturális mérlegét: mit rombolt, mit őrzött meg és milyen értékeket hagyott megiscsak létrejönni a szocializmusnak nevezett diktatúra? Most nem ez a feladatunk, csupán mai helyzetünk, a magyar művelődés sorsának mostani alakulása követelte ezt a pillanatnyi visszatekintést.

Most nem a szocialista diktatúra, hanem a liberál-kapitalista piacgazdaság diktál.

Mi van tehát most? Mi következik ebből a magyar művelődés állapotára és folyamataira nézve?

Most nincs „proletár internacionalizmus”, van helyette globalizáció és multikulturális ideológia.

Most nincs „hűség a Szovjetunióhoz” (Szovjetunió sincs), van helyette amerikanizmus és szinte gáttalan hazai alkalmazkodás az általa sugalmazott mintákhoz.

Most nincs kádári legitimációs erőlködés, van helyette parlamentáris öntudatlanság.

Tegyük ehhez hozzá: most nincs tervgazdasági szent tehén, van helyette fölszentelt és szinte teljesen szabadjára engedett vadpiacosság.

Kérdeznünk is fölőseges, hogy végső soron mi következett és következhet még mindebből. Szükségképpen az következett, amit látunk, tapasztalunk a rendszerváltó évek során: a kulturális intézmények egy részének elbizonytalanodása, más részének elpusztulása, a szellemi élet sorvadása, az értékrend felbomlása, a művelődési mozgalmak levegő után kapkodása, a kulturális kereslet visszaszorulása, összességében a kulturális kiüresedés, az ellehetetlenülés és értékvesztés milliányi jelensége, szinte feltátozathatatlanul. Ha a rendszerváltás kormányzati „elitjét” most elszámoltatná valaki az elmúlt évek kulturális „eredményeiről”, a mérleg olyan negatívumot mutatna, ami a rendszerváltás minden politikai és gazdasági kínjának számbavételével sem lenne menthető.

Nézzünk csak néhány meghatározó és mindenki által tapasztalható tényre, azaz „eredményre” a hontás műveletéből, a teljesség igénye nélkül!

A családöt, mint minden kulturális és erkölcsi értéktudat és szokás alapját, sikerült általában lehetetlen helyzetbe hozni, részint az egzisztenciális kiszolgáltatottság által, részint az anyaság eszményének tudatos rombolásával, részint pedig egyszerűen a családok anyagi helyzetének olyan irányú romlásával, hogy még a gyermek vagy gyermekek kötelező iskoláztatása is súlyos gondokat jelent tekintélyes részeknek.



Húsvéti számunkat Rácz István fotójával ajánljuk

Sikerült az iskolát, mint kulturális alapintézményt strukturálisan megrendíteni, anyagilag igencsak lehetetlen helyzetbe hozni, ugyanakkor a tanulók jogaira hivatkozva, magát a pedagógust teljesen kiszolgáltatni az egyébként is egyre neveltebb tanulóknak.

A felsőoktatásból úgy bocsájtották el a foglalkoztatottaknak mintegy 20 százalékát, hogy közben igyekeztek eltömegesíteni az egyetemeket és főiskolákat, ugyanakkor csökkenteni a dologi kiadásokat is, s ezzel összességében a világban versenyképes magyar felsőoktatást minőségileg lerontani a nyugati gyenge közép-szer színvonalára. A diplomasiányításnak arra a rendszerére hivatkozva, ami ellen már nyugaton is diákok és oktatók tömegei tiltakoznak.

Minden szellemi mozgás és teljesítményösztönzés alapját, a könyv- és folyóiratkiadást és terjesztést sikerült úgyszólván pillanatok alatt piacra dobni, valóságos és ép értéktudatú, művelt szponzorok nélkül „szponzoráltatni”.

Ennek velejárója az, amit a következő adat mindennél szemléletesebben mutat: 1996-ban a tízezernél magasabb példányszámban megjelent könyvek („szépirodalom”) között egyetlen esztétikai értelemben értékesnek tekinthető könyv sem szerepelt és mintegy 70 kiadvány közül összesen négy kötet született magyar szerző tollából. Köztudomású ugyanakkor, hogy a szellemi teljesítményüket tekintve legértékesebb folyóiratok egyik napról a másikra élnek, szerzőik, szerkesztőik és olvasóik fáradt vegetálása közepette.

A körképet talán nem is érdemes tovább rajzolni, hiszen a tények sorolásával amúgyis csak szomorítani és fárasztani tudjuk már egymást. A tények ismerete persze nélkülözhetetlen nemcsak a diagnózis megállapításához, de a feladatok kijelöléséhez is. Mindaddig, amíg az állami feladatvállalás kényszere a jelenlegi helyzet megváltoztatására, vagy legalább a romlás további folyamatának megállítására nem tudatosul kellőképpen, s meg nem érik a



uk szeretettel minden kedves Olvasónknak.

(Lásd írásunkat a 9. oldalon)

kormányzati szándék, lehetőségként maradnak a személyes erőfeszítések és az állampolgári (honpolgári) mozgalmak, a "civil" szervezetek szerény lehetőségei. Azt ugyanis nem lehet várni, hogy a közeli jövőben a pénz mindenható uralma helyett a szellem és az erkölcsök uralma következzen a világban. Talán még inkább az lehetséges, hogy jönnek végre olyan kormányok, amelyekben a szellemi igényesség, a magyar kultúra iránti elkötelezettség és a belátás erősebb lesz a jelenleginél, s az állam – egyébként meglehetősen korlátozott – mozgásterét e homlasi folyamat visszafordítására használja fel.

Ehhez azonban mind a közhangulat bizonyos területein, mind a kormányzati politikában le kell számolni a mindenható piac kényszerképzetével, le kell vetni végre a XX. századi neoliberalizmus ideológiai átlarcát, minden értékromboló hazugságával együtt, s azt kell – a cselekvés, az értékmentés céljából – vizsgálat tárgyává tenni, hogy miként lehet a nemzeti kultúra és a humanizmus érdekében a kulturális globalizációnak ellenállni és a bontással szemben mostmár az építéshez fogni.

Tudjuk természetesen, hogy egy ilyen kulturális-szellemi építőmunka kiterjesztése térben és időben nagy mértékben megintcsak a pénz függvénye. Tudatosítanunk kell azonban, ha nem akarunk mindent feladni, hogy van mód a terjeszkedésre: tartalomban, minőségben.

A magyar kulturális, közművelődési egyesületeknek, alapítványoknak és mozgalmaknak a nemzeti kultúra klasszikus és mai értékeinek hirdetésében, megjelenésük szervezésében, a humánus magatartás példáinak felmutatásában lehet nagyobb szerepük. Emellett, ha a mostaninál nagyobb erőt tudnak szervezni maguk mellé, maguk köré, jelentős szerepük lehet a pártok és a mindennapi kormányzati szervek munkájának kritikájában, s az értékmentő magatartás kicsikarásában is.

• **Folytatása a 2. oldalon**

A magyar művelődés „rendkívüli állapota”

• **Folytatás az 1. oldalról**
Nagyobb részt vállalhatunk kulturális tevékenységük révén, bizonyos szociális problémák enyhítésében, így például a továbbképzésben, átkepzésben, s általában a felnőttoktatásban reálisan vállalható szerepeik által.

Különösen érvényes mindez a népfőiskolai mozgalomra, amelynek hagyományai, kapcsolatait itthon és külföldön, és – ha nehezen is – de létező szervezetsége talán a leginkább alkalmasak teszik e mozgalmat a magyar kulturális folyamatok értékmérő társadalmasítására.

Hosszabb távon némi bizakodással töltheti el a művelődés munkásait az is, hogy a rendszer-váltás során anyagi helyzetében és művelődési igényeiben is lestüllyedt (lestüllyesztett) magyar közép- és középrétegek lassan csak magukhoz térnek, s elindulnak a középosztályosodás útján. Ez a folyamat lassú, de az elpicosított kultúrában mégiscsak egyre terebélyesedő felvevő és tá-

A rendszerváltás során nem történt meg az, aminek pedig – különös tekintettel a piacisítás, illetve a privatizáció várható következményeire – mindenképpen meg kellett volna történnie: azon nemzeti kulturális intézmények körének a meghatározása és állami, kormányzati védelme, amelyek a magyar kultúra ápolásának, értékelésének ügymond „stratégiai”, jövőt szervező alapjait képezik. Holott ezeknek az intézményeknek éppen a piac értékromboló törvényeivel szemben kellett volna védeltséget nyújtani, s létüket, működésük feltételeit jogilag és gazdaságilag kellően megalapozni. A rendszer-váltó évek kormányzati politikáinak ez a legnagyobb mulasztásuk.

Ernek, ha késve is, előbb-utóbb meg kell történnie, ha saját kultúránkat a maga értékeivel fenn akarjuk tartani. Addig is a társadalmomnak, a civil szervezeteknek kell a maguk igen szerény, de ugyanakkor mégis hatékonynak bi-

zonyuló eszközeivel, a nagy globalizációs folyamatok „alatt” és azokon többé-kevésbé kívül kerülve átmenteniük a jövőnek, amit kell és amit lehet. Ezzel a lehetőségek szerint mintegy elvégezve a hivatalos kultúrpolitika legalább részleges korrekcióját is.

A magyar művelődés „rendkívüli állapotán” ezt értem elsősorban, nemcsak az *állapotot* tehát, hanem még inkább a *flynnatot*, a bontás, az értékvesztés gyors folyamatát, amelynek eljében kell ma önmagunkban meghirdetnünk ezt a bizonyos „rendkívüli állapotot”, s kijelölni önmagunknak a feladatot.

A magyar társadalom önszerveződésének fókát mutatja, hogy ez mennyiben sikerül. És viszont: segítheti, éleszheti is az önszerveződés megindulását, kitejeseződését, minőségben való emelkedését a vállalt feladatot.

Bíró Zoltán

